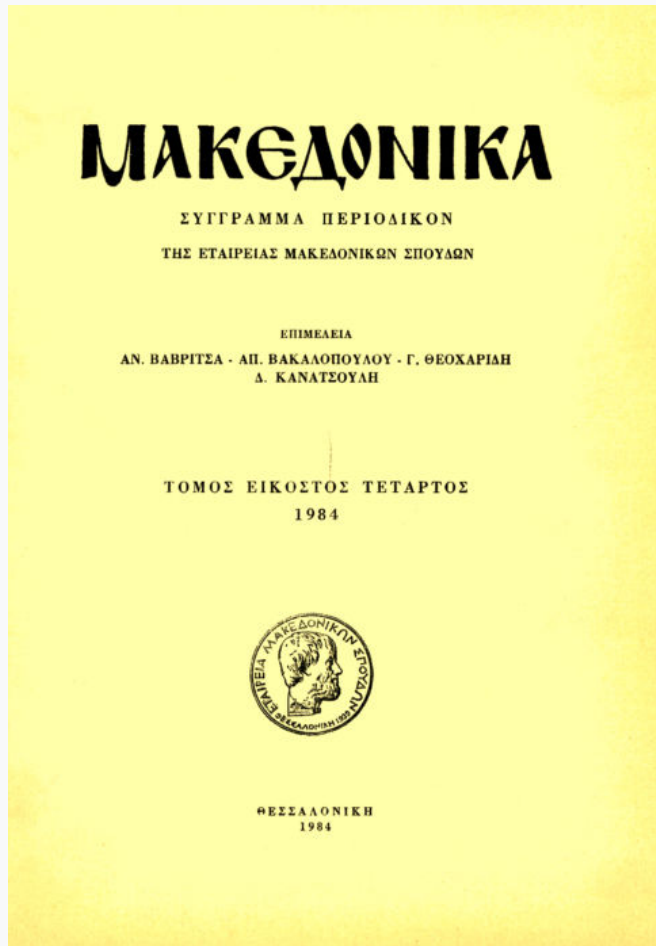

Μακεδονικά

Τόμ. 24, Αρ. 1 (1984)

Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας

Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

doi: [10.12681/makedonika.270](https://doi.org/10.12681/makedonika.270)

Copyright © 2014, Ευανθία Δούγα-Παπαδοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Δούγα-Παπαδοπούλου Ε. (1984). Ετυμολογικά της περιοχής Πιερίας. *Μακεδονικά*, 24(1), 217-233.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.270>

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΙΕΡΙΑΣ

Στην εργασία που ακολουθεί γίνεται προσπάθεια να ετυμολογηθούν μιά σειρά από διαλεκτικές λέξεις που προέρχονται από τὰ χωριά Ρητίνη, Έλατοχώρι, Μοσχοπόταμο, Μηλιά, Έλαφο, Κολινδρό και Λιτόχωρο τῆς περιοχῆς Πιερίας. Ἡ συλλογὴ τῶν λέξεων αὐτῶν, πού ἐγινε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1981, ἀποτελεῖ μέρος τῆς εὐρύτερης συλλογῆς τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου τῶν παραπάνω χωριῶν και πραγματοποιήθηκε στὰ πλαίσια τῶν γλωσσοσυλλεκτικῶν ἀποστολῶν πού ὀργανώνει κάθε καλοκαίρι τὸ Γλωσσολογικὸ Τμῆμα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν σὲ χωριὰ τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση και μελέτη τοῦ ἰδιωματικοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου τῆς Μακεδονίας.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι:

βαλάω, *τό*:

Στὸν Κολινδρό ἡ λέξη σημαίνει ἓνα εἶδος ἄγριου χόρτου¹. Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴ μεταγενέστερη λέξη *βάλαρις*, ἢ, και *βάλλαρις*, ἢ, πού σημαίνει: «1) βρῦον θαλάσσιον (Ps. Dsc. 4, 98), 2) βοτάνη τρίφυλλος (Hsch.), και 3) (*βάλλ-*)=λυχνίς στεφανωματική (Ps. Dsc. 3, 100)»².

Τὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ δὲν ἔχει καταχωρήσει τὴ λέξη, πράγμα πού σημαίνει ὅτι οἱ ντόπιοι συλλέκτες, ἀλλὰ και οἱ συνεργάτες τοῦ Λεξικοῦ, δὲν τὴν ἔχουν ἐπισημάνει σὲ κάποια περιοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, χωρίς βέβαια ν' ἀποκλείεται ἡ λέξη νὰ ὑπάρχει και σ' ἄλλες περιοχές, και ἰδιαίτερα τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, πού δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐρευνηθεῖ³.

βουβουτίζω:

Τὸ ρῆμα στὴ Ρητίνη και Μηλιά χρησιμοποιεῖται σὰν ἀμετάβατο και ἡ σημασία του συνδέεται μὲ τὸ ψωμί ἢ τὸ χῶμα πού ποτίζεται σιγὰ σιγὰ, ὥστε

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, Oxford 1969, στὸ λῆμμα *βάλαρις*, ἢ.

3. Γιά τὴν ἑλληντὴ γλωσσικὴ ἔρευνα τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου γενικὰ βλ. Δ. Βαγιακάκου, Τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν ἐκ τῆς Μακεδονίας και Θράκης, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (Θεσσαλονίκη 1976), Θεσσαλονίκη 1977, σ. 102.

νὰ ρουφήξει βαθιά τὸ γάλα ἢ τὸ νερὸ καὶ νὰ μαλακώσει: «ἄφρι του λίγου ἀκόμα τὸν φουμί νὰ βουβουτίσ᾽ καλά», «βουβότ'σιν καλά τὸν χουράφ»¹.

Τὸ ρῆμα πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο ὑποποτιζω = δίνω σὲ κάποιον νὰ πειεῖ λίγο². Γιὰ τὴ σημερινὴ ἀμετάβατη μόνο χρῆση τοῦ ρήματος στὸ ἰδίωμα δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἀνάλογη χρῆση ἔχουμε σὲ πολλὰ ἄλλα ρήματα³. Ἐξάλλου ἔχουμε καὶ τὴν ἀνάλογη χρῆση τοῦ ἑπλοῦ ρήματος τῆς κοινῆς ποτιζω μὲ μεταβατικὴ καὶ ἀμετάβατη συγχρόνως σημασία, δηλ. «ποτιζω τὸ χουράφω» καὶ «ὁ τοίχος πότισε ἄσχημα».

Ἄπο ἄποψη φωνητικὴ δὲν ἔχουμε ἐπίσης δυσκολία, ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῆς μετάπτωσης τοῦ ἀρχαίου ρήματος ὑποποτιζω στὸ διαλεκτικὸ βουβουτίζω εἶναι ἐπίσης ἀπλή, δηλ. ὑποποτιζω > *ποποτιζω μὲ ἀφαίρεση τοῦ ν τῆς πρόθεσης ἐπόδ⁴ > *βοβοτιζω μὲ ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ π > β⁵, πιθανὸν ἀπὸ συνεκφορά, τοῦ ἐπόμενου π > β ἀπὸ ἀφομοίωση πρὸς τὸ προηγούμενο, καὶ μὲ στένωση τοῦ ἄτονου ο > ου πού εἶναι φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα.

δῶρ' γους, ὄ:

Ἡ λέξη στὴ Ρητίνη σημαίνει: ἀκαλλιέργητο μέρος ἀνάμεσα σὲ πλαγερὰ χωράφια μὲ σκοπὸ νὰ συγκρατεῖ τὸ χῶμα καὶ συγχρόνως ν' ἀποτελεῖ σύνορο ἀλλὰ καὶ διάβαση ἀνάμεσα σ' αὐτά⁶. Στὴ Μηλιά σημαίνει περίπου τὸ ἴδιο, δηλ. ἀκαλλιέργητη λουρίδα γῆς στὴ μέση ἢ στὴν ἄκρη τοῦ χωραιοῦ⁷.

Ἡ λέξη, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ, θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ δῶρ' γους, ὄ, ἀπὸ τὸν Γέρμα Καστοριάς, πού σημαίνει: «ἡ γραμμὴ πού χωρίζει δύο κτήματα, ἀγροὺς κ.λ.»⁸.

Ὁ συλλογέας μὲ κάποια ἐπιφύλαξη μᾶς δίνει, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξης πού τὴν ἀνάγει στὸ *διάγυρος.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη στὰ δύο χωριά εἶναι ἀπλή, δηλ. *διάγυρος > *διά-γυρος μὲ ἀντιμετάθεση τῶν γ-ρ > ρ-γ, > *δῶρ' γους, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου

1. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λήμμα ὑποποτιζω.

3. Βλ. Μ. Φιλῆντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Ἀθήνα 1907, σ. 280-281, μὲ ἀρκετὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

4. Ἡ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ ν τῆς πρόθεσης ἵπὸ ἔχει ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση τόσο στὴν κοινὴ ὅσο καὶ στὰ ἰδιώματα (βλ. πιὸ κάτω, σ. 225, σημ. 4).

5. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Περί ἀναπτύξεως ἑρρίνου ἐν τῇ νεωτέρῃ ἐλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΜΘ' (Ἀθῆνα 1939) 122 κ.έ.

6. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

8. Βλ. Χρ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962, στὸ ἴδιο λήμμα.

υ και στένωση τοῦ ἄτονου ο>ου τῆς κατάληξης, κανονικὴ στὰ βόρεια ιδιώματα.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης πρβ. καὶ τὸ μεσαιωνικὸ ρῆμα *διαγυρίζω* = κάνω τὸ γύρο· *διασχίζω*¹.

καλόφουμον, τὸ - *καλονφώματα*, *τά*:

Στὸ Ἐλατοχώρι καὶ Ρητίνη ἡ λέξη συναντιέται συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ σημαίνει τὰ εἰδικὰ ψωμιά γιὰ τὰ σκυλιά, καμωμένα κυρίως με πίτουρο καὶ ἀλεύρι κατώτερης ποιότητας, ποὺ εἶναι ξεροψημένα καὶ γι' αὐτὸ πολὺ σκληρά: *«ἔβγαλιν ἕναν φούρον καλονφώματα»*².

Ἡ λέξη πρέπει νὰ εἶναι σύνθετη με πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο **κάλωπος* (καλὸς + ἔνω)³ καὶ δεύτερο τὴ λέξη *ψωμί*. Γιὰ νὰ φτάσει στὴ σημερινὴ μορφή της θὰ πρέπει νὰ ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: **καλοφώφομο* στὸν ἐνικὸ >*καλόφωμο*⁴, με ἀνομοιοτικὴ ἀποβολὴ τῆς συλλαβῆς *ψο* (ἀπλολογία⁵) >*καλόφουμον*, με στένωση τῶν ἄτονων *ω>ου* καὶ *ο>ου*.

Γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ πληθυντικοῦ τύπου *καλονφώματα* ἀντὶ *καλόφουμα*, *τά*, μπορεῖ νὰ ἐπέδρασαν κι ἄλλοι τύποι διαλεκτικοί, ὅπως *τά: γαλόφουμον*, τὸ - *γαλονφώματα*, *τά*⁶, καὶ ἐπίσης τὸ *κρασόφουμα* ἀπὸ τὸ Λιτόχωρο⁷, τὸ *λαγόφουμα* ἀπὸ τὴν Ἡπειρο⁸ κ.λ. Σ' αὐτὰ μπορούμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ βουλγαρικὸ διαλεκτικὸ *purtoksuma* ποὺ φαίνεται ὅτι προήλθε ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ *πρωτόφουμα*, *τό*⁹.

Κατάλοιπα τοῦ ἐπιθέτου **κάλωπος* εἶναι τὰ διαλεκτικὰ *κάλουφα*, *τά*: τὰ βραστερὰ ὄσπρια, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο¹⁰, καθὼς καὶ οἱ ἐπιθετικοὶ τύποι *καλό-*

1. Βλ. Ε. Κ ρ ι α ρ ῆ, Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἐλληνικῆς δημόδους γραμματείας 1100-1664, τ. Ε', Θεσσαλονίκη 1977, στὸ λῆμμα *διαγυρίζω*.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Ν. Α n d r i o t i s, *Lexicon der Archaismen in neugrichischen Dialekten*, Wien 1974, στὸ ἴδιο λῆμμα.

4. Σύμφωνα καὶ με ἄλλα παρόμοια σύνθετα ποὺ ἔχουν στὸ δεύτερο συνθετικὸ τὴ λέξη ψωμί, ὅπως τὸ κοινὸ *χριστόφωμο*, τὸ διαλεκτικὸ *γαλόφουμον* κ.λ.

5. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι, *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. Α', Ἀθῆναι 1905, σ. 32 κ.έ., ὅπου παραθέτει ἀρκετὰ παραδείγματα, ὅπως *καταταχτερός>καταχτερός, ἀλληλοβοήθεια>ἀλληβόθεια* κ.λ. Ἐπίσης βλ. Μ. Φ ι λ ῆ ν τ α, *Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσολογία ἐλληνική*, τ. Α', Ἀθῆναι 1924, σ. 72 κ.έ., με πολλὰ ἐπίσης ὁμοια παραδείγματα.

6. Βλ. Ε. Μ π ό γ κ α, *Τὰ γλωσσικὰ ιδιώματα τῆς Ἡπειροῦ*, τ. Α', Ἰωάννινα 1964, στὸ ἴδιο λῆμμα.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

8. Βλ. Μ π ό γ κ α, ὁ.π., τ. Β', Ἰωάννινα 1966, σ. 32, στὸ λῆμμα *λαγόφουμα*, *τό*.

9. Βλ. C h r. T z i t z i l i s, *Greek loan-words in bulgarian dialects*, «Linguistique Balcanique» XXVI (Sofia 1983) 64.

10. Βλ. Μ π ό γ κ α, ὁ.π., τ. Α', στὸ ἴδιο λῆμμα.

ψιν, τό, καλέψιν, καλέψ'· «τὸ εὐκόλως ψηνόμενον, καλόβραστον» ἀπὸ τὸν Πόντο, μὲ πληθυντικὸ καλόψᾶ καὶ καλέψᾶ¹.

καματιριά, ἦ:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξις ἔχει τὶς ἐξῆς δυὸ ἔννοιες: 1) ἡ καπνιά, καὶ 2) ὁ ἴστος τῆς ἀράχνης², καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ θηλυκὸ τοῦ μεταγενέστερου ἐπιθέτου *καμματηρός*>*καματηρός* ποῦ σημαίνει: ὁ πολὺ θερμὸς, ὁ πολὺ ζεστός³. Ἡ λέξις πρέπει νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα οὐσιαστικοποίησης, μετὰ ἀπὸ παράλειψη ἐνὸς ἀνάλογου οὐσιαστικοῦ.

Ἡ κατάληξις *-ιά* τοῦ θηλυκοῦ συνηθίζεται στὸ ἰδίωμα γιὰ τὰ θηλυκὰ τῶν ἐπιθέτων σὲ *-ός*, ὅπως: *γερός*>*γιρός-γιοιά*, *χαζός-χαζιά*>*χαζιά*, *γαβός-γαβιά*, *βαριτός-βαριτιά* κ.λ.⁴

Ἡ ἀνάλογη σημασιολογικὴ ἐξέλιξις μὲ τὸ *καματιριά* ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *μανέα*, ἦ, ποῦ σημαίνει: «1) Ἡ αἰθάλη τῶν καπνοδόχων καὶ τῶν μαγειρικῶν σκευῶν (ἡ σημασία ἐκ τοῦ καμένου ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον ἔχει χρῶμα μέλαν), 2) Μύκης μαῦρος, 3) Ἀραχνιά ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς καπνίαν, 4) Τὸ ἔντομον ἀράχνη»⁵.

καρλιά, ἦ:

Στὸ Λιτόχωρο *καρλιά* εἶναι τὸ δεμάτι ξύλα ποῦ φορτώνουν οἱ χωρικοὶ στήν πλάτη τους: «*ἔφωριν κάθι βδομάδα μὲν καρλιά στον παζᾶρ*»⁶.

Ὁ τύπος *καρλιά* πρέπει νὰ προήλθε ἀπὸ τὴ λέξις **κλαριά*, ἦ, περιεκτικὸ τοῦ *κλαρί*, τό, ὅπως καὶ ἡ *κλαδαριά* προήλθε ἀπὸ τὸ *κλαδί*, τό⁷, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *λ-ρ*>*ρ-λ*, δηλ. **κλαριά*>**καρλιά*>*καρλιά*⁸.

1. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Α' (Α-Λ), Ἀθήναι 1960, στὸ λῆμμα *καλόψιν*, τό.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή. Βλ. καὶ Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβισιοῦ τῆς Λυκίας, Ἀθήναι 1961, στὸ λ. *καματιρή*, ἦ = ἀράχνη.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *καμματηρός*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή. Γιὰ τὴν κατάληξις *-ιά* τῶν ἐπιθέτων βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1926, σ. 71.

5. Βλ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, τ. Β' (Μ-Ω), Ἀθήναι 1961, σ. 12, στὸ λῆμμα *μανέα*, ἦ.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

7. Βλ. Α. Ι. Θαβώρη, Τὸ νεοελληνικὸ κλαρί καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ δ' ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα σὲ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, «Δωδώνη» ΣΤ' (Ἰωάννινα 1977) 189.

8. Στὸ ἴδιο ἰδίωμα ἔχουμε ἀρκετὰ παρόμοια περιεκτικά, ὅπως: *καζανά*, ἦ· «*ἔβγαλα μὲν καζανά ραρή*», *καρβιά*, ἦ· «*ἔπλυνα μὲν καρβιά ρούχα*», *χιριά*, ἦ· «*μὲν χιριά λάχανα*» κ.λ., ὅλα ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

κατ'λήθρα, ἦ:

Στὸ Μοσχοπόταμο ἡ λέξι σημαίνει τὸ γεννητικὸ ὄργανο τοῦ θηλυκοῦ γουρουνιοῦ. Πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τύπο *κατοροθήθρα, ἦ, παράγωγο τοῦ κατορωῶ, ὅπως καὶ ἡ οὐρήθρα προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα οὐρῶ. Ἔτσι ἔχομε: *κατορήθρα > *κατ'ορήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ου>κατ'λήθρα, μὲ τροπὴ τοῦ ρ>λ ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ δεύτερο ρ. Ἡ λέξι μπορεῖ ἀκόμη νὰ προέρχεται κι ἀπὸ τὸ διαλεκτικὸν τύπο κατορλήθρα πού συναντοῦμε στὴ Θράκη¹, δηλ. κατορλήθρα > *κατρ'λήθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου ου>κατ'λήθρα, μὲ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ ρ.

κουκουσλείθρα, ἦ:

Ἡ λέξι συναντιέται στὴ Ρητίνη καὶ σημαίνει τὴ σουσουράδα². Ὁ τύπος αὐτὸς πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ σύνθετο *κωλοσειθρα, ἦ, πού κατέληξε στὸν τύπο τῆς Ρητίνης μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία: *κωλοσειθρα > *κουλουσειθρα, μὲ στένωσις τῶν ἄτονων ω καὶ ο>ου>*κουκουλουσειθρα, μὲ δίπλωσις τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς -κο>κου (πβ. κωβιδός>κοκωβιδός, κωνάρα > κοκωνάρα > κουκωνάρα³) > κουκουλ'σειθρα, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου νόθου ου>κουκουσειθρα, μὲ ἀντιμετάθεσις τῶν λ-σ>σ-λ.

Παρόμοια εἶναι καὶ τὰ διαλεκτικὰ σύνθετα κουλουσούσα, ἦ, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καθὼς καὶ κωλοσοῦσα, ἦ, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Αἰτωλία⁴, καὶ κουλουσουσουρίδα καὶ κουλουσουρίδα ἀπὸ τὴ Βέροια⁵.

κουλουθρινίτσα, κωλόθρα, ἦ:

Στὸ Λιτόχωρο ἡ λέξι κουλουθρινίτσα σημαίνει: εἶδος δερματικῆς πάθησης, ὃ ἐρπης ζοστήρ⁶, καὶ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ κυπριακὸ κωλόθριθος, ὃ, πού σημαίνει: «πρήσμα ἢ οἰδημα μέρους τοῦ σώματος καὶ κυρίως τῆς κεφαλῆς...ἐκ τοῦ ὁμοιάζειν τοῖς κώλοις τῆς ὄρνιθος»⁷.

1. Βλ. Κ. Χουρμουζιάδου, Γλωσσάριον Τσακηλίου, «Θρακικά» ΙΕ' (Ἀθῆνα 1941) 215.

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἔτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, στίς ἀντίστοιχες λέξεις.

4. Βλ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 205, ὅπου κουλουσούσα καὶ κουλουσούσον, ἦ, καὶ τοῦ Ἰδίου, ὁ.π., τ. Β', σ. 143, ὅπου κωλοσοῦσα. Γιὰ τὸν τύπο κωλοσοῦσα βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, «Ἀθηνᾶ» ΛΖ' (Ἀθῆνα 1926) 187.

5. Βλ. Γ. Σβαρόπουλου, Γλωσσάριον τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), Βέροια 1973, στὰ ἴδια λήμματα.

6. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

7. Βλ. Θ. Δ. Κυπρή, Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά, μέρος Α', Λευκωσία 1979, σ. 264, στὸ λῆμμα κωλόθριθος.

Ἡ φωνητική διαδικασία πού ἀκολουθήσε ἡ λέξις εἶναι ἡ ἐξῆς: *κωλόρ-νιθος* > **κωλόρνιθα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους > **κουλόρνιθα*, μὲ στένωσι τοῦ ἄτονου *ω* > *ου*, φαινόμενο καθολικὸ στὰ βόρεια ἰδιώματα > **κουλουρνιθίτσα*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς ὑποκοριστικῆς κατάληξης *-ίτσα* > **κουλουρνιθίτσα*, μὲ ἀντιμετάθεση τῶν *ν-θ* > *θ-ν* > *κουλουθρινίτσα*, μὲ μετάθεσι τοῦ *ρ* (*ρθ* > *θρ*).

Ἄνάλογη φωνητικὴ διαδικασία ἀκολούθησε καὶ ὁ τύπος *κουλόρθα*, ἡ, πού συναντιέται στὸ χωριὸ Ἐλαφος τῆς Πιερίας¹ καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας², καθὼς κι ὁ τύπος *κουλόρθους* καὶ *κουλόθρους*, ὁ, ἀπὸ τὸ Βελβευτό³.

*μουτσ'νιζ'*⁴:

Τὸ ρῆμα στὴ Μηλιά, τριτοπρόσωπο μόνο, λέγεται εἰδικὰ γιὰ τὸν ἀργαλιεὺ πού ξεφεύγει ἀπὸ τὸ ζύγι του, στραβώνει καὶ χάνει τὴν ἰσορροπία του: (*οὐ ἀργαλὸς ἀπὸ χτὲς μουτσ'νιζ'*)⁴.

Τὸ ρῆμα πρέπει νὰ εἶναι παράγωγο τοῦ μεσαιωνικοῦ οὐσιαστικοῦ *μουτσοῖνα*, ἡ, πρόσωπο, πού στὴν κοινὴ σήμερα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία τῆς προσωπίδας⁵.

Στὴν κοινὴ τὸ ρῆμα εἶναι γνωστὸ μόνο σάν σύνθετο μὲ τὴ μορφή *στραβο-μουτσοσνιάζω* πού σημαίνει: κάνω γκριμάτσα, μορφάζω, συνοφρύνομαι. Σύνθετο ἐπίσης τὸ συναντοῦμε στὴν Ἡπειρο μὲ τὴ μορφή *ξεμουτσοσνιάζω* = παραμορφώνω τὸ πρόσωπο, καὶ *ξεμουτσοσνιάζομαι* στὴ μέση φωνὴ πού σημαίνει: ταπεινώνομαι, ντροπιάζομαι⁶, καὶ στὴν Αἰτωλία μὲ τὴ μορφή *ἀλλαξο-μουτσοσνιάζω* μὲ τὴ σημασία: συνοφρύνομαι ἀπὸ ἀηδία, ἀπὸ ἀποτροφή⁷.

Γιὰ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ **μουτσοσνιάζω*, πού πρέπει νὰ σήμαινε μορφάζω, κάνω γκριμάτσα κ.λ., συνηγορεῖ καὶ τὸ διαλεκτικὸ κυπριακὸ

1. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Γ ε ω ρ γ ι ο υ, Τὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα Γέρμα Καστοριάς, στὸ λῆμμα *κουλόρθα*, ἡ. Περισσότερα γιὰ τίς διαφορὰς μορφῆς τῆς ἴδιας λέξεως καὶ τοὺς τόπους προέλευσής μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ στοὺς Ν. Ἄ ν δ ρ ι ὄ τ η, Ἑτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 3 (Ἀθῆναι 1941) 64-65.

3. Βλ. Ε. Μ π ο υ ν τ ὠ ν α, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβενοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1892, στὸ λῆμμα *κουλόθρους*.

4. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. Ἄ ν δ ρ ι ὄ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικόν, στὸ λῆμμα *μουτσοῖνα*.

6. Βλ. Γ. Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι, Περὶ τῆς χρήσεως τῆς προθέσεως ἐκ, ἐξ (ξε-), «Ἀθηνᾶ ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον, σ. 26. Βλ. ἐπίσης Μ π ὄ γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, τ. Α', σ. 274, στὸ ἀντίστοιχο λῆμμα. Ἐδῶ ὁ συγγρ. παραθέτει τὸ ρῆμα μὲ τὴ μορφή *ξιμουτσ'νιάζομαι*.

7. Βλ. Α. Π α π α δ ο π ο ὐ λ ο υ, Ἐκθεσις διαγωνισμοῦ Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1923 καὶ 1925, «Ἀθηνᾶ» ΔΖ' (Ἀθῆναι 1925) 222.

μουτσώννω = συνοφρώνομαι, ὅπως ὅταν φοβᾶμαι¹, κι ἀκόμα τὰ ρήματα τῆς κοινῆς *μορφάζω* καὶ *μουτρώνω*. Πρόβλημα βέβαια παρουσιάζει ἡ μετάπτωση τῆς ἀρχικῆς σημασίας τοῦ ρήματος στὴν ἔννοια τοῦ στραβώνω, χάνω τὴν ἰσορροπία μου κ.λ. γιὰ τὸν ἀργαλειό. Ὅμως ἡ νοηματικὴ αὐτὴ διαφορὰ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γεφυρωθεῖ, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *μορφάζω*, *παμαορφώνομαι* κ.λ. εἶναι νὰ χάνουν τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου τὴ σωστή τους θέση καὶ τὴν ἰσορροπία τους.

πριακόβου, *πριάκουπος*, *ὄ*:

Στὴ Ρητίνη τὸ ρῆμα *πριακόβου* σημαίνει: γυρίζω τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μικρότερα καὶ τὸ ἀφήνω πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ ποτίσει ὁ τόπος ὀλόγυρα ἀργὰ καὶ βαθιά: «θὰ πααίνου λίγου νὰ πριακόφου κι θὰ γυρίσου»².

Νομίζω ὅτι τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ σύνθετο **περι-ρνακοκόβω*, πού γιὰ νὰ φτάσει στὸ διαλεκτικὸ *πριακόβου* ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ πορεία: **περι-ρνακοκόβω* > **πιριρνακοκόβου*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ε* > *ι* τῆς πρόθεσης, καθὼς καὶ τῶν ἄτονων *ο* καὶ *ω* > *ου* > **πιρ'ρνακοκόβου*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ι* τῆς πρόθεσης > **πιριρνακοκόβου*, μὲ μετάθεση τοῦ *ι* τῆς πρόθεσης³ > *πριακόβου*, μὲ ἀνομοιοτικὴ ἀποβολὴ (ἀπλολογία) τῶν συλλαβῶν *ρι* καὶ *κο* > *κον* ἐξαιτίας παρόμοιων συλλαβῶν στὴ λέξη, καὶ συνίζηση τοῦ συμπλέγματος *ια* > *ια* (πβ. τὰ *χιριά*, *μυριά*, *ἀσβισταριά* κ.λ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα).

Συνώνυμα τοῦ *πριακόβου*, πού μᾶς βοηθοῦν νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν σημασία του, εἶναι καὶ τὰ: **ἀνλακοκόβω* πού σημαίνει: «ὀρύσσω ἀύλακα εἰς τὸν ἀγρὸν οὕτως ὥστε νὰ δύναται νὰ ποτίζεται ὅλος»⁴, κι ἐπίσης τὸ *περιανλακίζω* πού σημαίνει: «ἀνλακίζω κύκλω, πέριξ, ἀνοίγω ἀύλακα ὀλόγυρα, ἀροτριῶ, ὀργώνω ὀλόγυρα»⁵, τὸ *ἀνλακιάζω* πού ἡ ἀρχικὴ του σημασία εἶναι: «1) ὀρύσσω ἀύλακα διὰ τοῦ ἀρότρου ἢ τῆς σκαπάνης χάριν τῆς ροῆς τῶν ὑδάτων, 2) διοχετεύω δι' ἀύλακος»⁶, καὶ τὸ *ἀνλακίωνω* πού σημαίνει: «1) ὀρύσσω ἀύλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους..., 2) ὀρύσσω ἀύλακας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἰδίᾳ διὰ τὴν εὐκόλον διαρροὴν τῶν ὑδάτων»⁷.

Τὸ *πριάκουπος*, *ὄ*, ἀπὸ τὸ Βελβεντὸ εἶναι μεταρρηματικὸ τοῦ *πριακό-*

1. Βλ. Κ υ π ρ ἦ, ὁ.π., στὸ λῆμμα *μουτσώννω*.

2. Ἄπο προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Πβ. στὸ ἴδιο ἰδίωμα τὸ *περιχίνω* > **πιριχίνου* > **πιρ'χίνου* > *πριχίνου*.

4. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 3ος, Ἀθήναι 1941, στὸ ἴδιο λῆμμα.

5. Βλ. Δ. Δ η μ η τ ρ ἄ κ ο υ, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. 11ος, σ. 5668, στὸ λῆμμα *περιανλακίζω*.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν», τ. 3ος, στὸ λῆμμα *ἀνλακιάζω*.

7. Ὁ.π., στὸ λῆμμα *ἀνλακίωνω*.

βου και σημαίνει: «φράκτης ρυακίου», όπως το ερμηνεύει ο Μπουντώνας¹. Έδω ό συγγραφέας φαίνεται ότι με τη λέξη φράκτης έννοεί τó άνάχωμα που ύψώνουν οί γεωργοί στις δυό πλευρές του αύλακιού για να μή διασκορπίζεται τó νερό.

προυγγίδ², πριγκίδ³, βρουγγίδ³, τό:

Στή Ρητίνη, Έλατοχώρι και Λιτόχωρο ή λέξη προυγγίδ², τό, και συνήθως στόν πληθυντικό προυγγίδγα, τά, έπειδή μοιάζουν να είναι δυό, σημαίνει τη σιδερένια βέργα που τοποθετεί ή ύφάντρα στο πανί που ύφαινει για να τó κρατά τευτωμένο από τη μιá ούγια ως την άλλη. Τό έξάρτημα αυτό προσαρμόζεται στο πλάτος του πανιού².

Στό Βελβεντό έχουμε τόν τύπο πριγκίδ³ και στόν Πολύγυρο Χαλκιδικής βρουγγίδ⁴ με τήν ίδια σημασία, ένω στα Μέγαρο τόν τύπο μπροτζίδα⁵ που θά πρέπει κι αυτός να συνδεθεί με τά παραπάνω, έπειδή συμπίπτει μ' αυτά φωνητικά και σημασιολογικά.

Σημασιολογικά ή λέξη προυγγίδ² θά πρέπει να συμπίπτει με τó έξάρτημα που στη Λέσβο⁶, Πελοπόννησο, Στ. Έλλάδα, Κρήτη κι ίσως κι άλλοι όνομάζουν ξίγγλες⁷ κι ό Ήσύχιος *ιτλαί*⁸.

Ή λέξη πρέπει να συνδεθεί με τήν άρχαία λέξη ύπουργός, που με διάφορες φωνητικές μορφές και σημασίες διασώθηκε σ' άρκετά μέρη της Έλλάδας⁹.

Ό Πέτρος Φουρίκης στην έργασία του «Μεγαρικά μελετήματα» πα-

1. Βλ. Μπουντώνας, Περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού, σ. 100, στο λήμμα *πριγκιουπος, ό*.

2. Από προσωπική συλλογή.

3. Βλ. Μπουντώνας, Περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβεντού, στο λήμμα *πριγκίδ*.

4. Βλ. Φ. Τάσιου, Γλωσσάριο του Πολύγυρου, «Χρονικά Χαλκιδικής» τεύχη 37-38 (Θεσσαλονίκη 1962-1963) 127.

5. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικά μελετήματα, «Λεξικογραφικών Άρχείων της μέσης και νέας ελληνικής» Ε' (Άθήναι 1918) 230, σημ. 5, όπου ό συγγραφέας μαζί με τόν τύπο δίνει και τήν περιγραφή της λέξης, εξαγγέλλοντας ότι θά δώσει πιό κάτω τήν έτυμολογία της. Έξαιτίας όμως άρρόστιας δέν μπόρεσε να πραγματοποιήσει τήν πρόθεσή του.

6. Βλ. Μ. Κ. Στεφανίδου, Δημόδης όνοματολογία, «Άθηνά» ΚΣΤ' (Άθήναι 1914), Λεξικογραφικών Άρχείων, σ. 67.

7. Βλ. Γ. Ν. Χατζή-Ζωγίδου, Θεσσαλικά ζητήματα, «Άθηνά» Γ' (Άθήναι 1898) 554.

8. Βλ. Στεφανίδου, ό.π., σ. 67.

9. Βλ. Π. Α. Φουρίκη, Μεγαρικά μελετήματα, «Άθηνά» Λ' (Άθήναι 1919) 350. Βλ. επίσης και Andriotis, Lexicon der Archaismen, στο λήμμα *ύπουργός*.

ρακολουθεῖ φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς λέξης ὑπουργός¹, δίνοντας τὶς διάφορες φωνητικὲς μορφές καὶ τὶς σημασίες τους².

Ἀπὸ ἄποψη φωνητικῆ ἢ λέξι ὑπουργός γιὰ νὰ φτάσει μέχρι τοὺς διαλεκτικούς τύπους *προυργιδ᾽* (*πριγιδ᾽*, *βρουργιδ᾽*) ἀκολουθήσε μιὰ διαδικασία πρὸς ἀπλή στὰ βόρεια ἰδιώματα ἀπ' ὅ,τι στὰ νότια³, δηλ. ὑπουργός > πουργός, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ υ τῆς πρόθεσης⁴ > *πουργός, μὲ μετάθεση τοῦ ρ > *προυργός, μὲ ἀνάπτυξη ἔρρινου καὶ ἠχηροποίηση τοῦ γ > g⁵, *προυργίδα*, μὲ ἀλλαγὴ γένους⁶ καὶ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης -ίδα ποὺ δηλώνει συνήθως ὄργανο⁷ > *προυργιδ᾽*, μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξη -ίδι καὶ ἀποβολὴ τοῦ τελικοῦ ἄτονου ι. Ὁ τύπος *προυργιδ᾽* μπορεῖ βέβαια νὰ προηλθε καὶ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν τύπο **προυργός*, χωρὶς δηλ. τὴ μεσολάβηση τοῦ τύπου *προυργίδα* καὶ χωρὶς ὑποκοριστικὴν σημασία, κατὰ τὸ *βαλανίδι*, *ξίδι*, *φίδι*, *φρούδι*⁸ κ.λ. Ὁ τύπος *πριγιδ᾽* προῆλθε ἀπὸ προληπτικὴν ἄφομοίωση τοῦ ου > ι, ἐνὸς τὸν τύπο *βρουργιδ᾽* ἔχουμε ἠχηροποίηση τοῦ ἀρχικοῦ π > β εἴτε ἀπὸ συνεκφορὰ (ἀπὸ ἕναν προγενέστερο τύπο **βρουργός* ἢ **βρουργίδα*) ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ συνεκφορὰ⁹. Γιὰ τὴν παράλληλην σημασίαν τῆς λέξης σάν ἐξάρτημα τοῦ ἀλετριοῦ καὶ τοῦ ἀργαλειοῦ πβ. καὶ τὰ: *σπάθη*¹⁰, *κουρούνα*¹¹, *αὐτιά*¹² κ.λ.

1. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 347-353.

2. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 350-351.

3. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 351, ὅπου ὁ συγγραφέας δίνει τὶς φωνητικὲς τροπὲς τῆς λέξης ὑπουργός γιὰ τὰ νότια ἰδιώματα καὶ τὴν κυπριακὴν διάλεκτον ποὺ κατέληξαν στὸν τύπον *προγγός* μὲ πρὸς πολὺπλοκὴν καὶ διαφορετικὴν διαδικασίαν ἀπ' ὅ,τι στὰ βόρεια.

4. Βλ. ἐνδεικτικὰ τοῦ Ἄ ν δ ρ ι ὄ τ η, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, στὶς λέξεις *ποδόχι* (ὑποδόχιον, *πόδημα* (ὑπόδημα κ.λ. Ἐπίσης βλ. στοῦ Ἰ δ ι ο υ, *Lexicon der Archaismen*, στὴ σειρά τῶν λέξεων ποὺ ἀρχίζουσιν μὲ τὴν πρόθεση ὑπό, ὅπως ὑπογάστριον) **π(ου)γάστρι*, ὑποδοχή) **ποδόχα*, ὑποκοίλιον) **ποκοίλι* κ.λ.

5. Βλ. Κουκουλέ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, σ. 93-99. Στὴ σ. 98 παραθέτει μάλιστα καὶ τὴ λέξιν *πουργγός* ἀπὸ τὴ Λάρνακα τῆς Κύπρου.

6. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 433, ὅπου: *σκόλος* > *σκόλα*, *πέτρος* > *πέτρα*, *δοῦλος* > *δούλα* κ.λ. Καὶ στὰ ἰδιώματα ἐπίσης εἶναι πολὺ συνηθ. ἢ ἀλλαγὴ γένους, ὅπως: *βλέφαρος*, ὄ, *πλάτ'ς*, ὄ, *χάπχα*, ἦ, *πρόσουπος*, ὄ, κ.λ. (ὄλα ἀπὸ προσωπικὴν συλλογὴν στὰ παραπάνω μακεδονικὰ χωριά).

7. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 466, ὅπου ἔχουμε: *λαβίδα*, *παγίδα* κ.λ. Ὁ συγγραφέας μάλιστα παραθέτει, μαζί μ' ἄλλα οδυσσιστικά, καὶ τὴ λέξιν *προγγίδα* μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς *ἐγγύλας*.

8. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 485, μὲ ἀνάλογα παραδείγματα.

9. Βλ. Κουκουλέ, δ.π., σ. 122-137, μὲ πολλὰ ἀνάλογα παραδείγματα.

10. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 367-368. Ἐπίσης Χ α τ ζ ἦ - Ζ ω γ ἰ δ ο υ, δ.π., σ. 555.

11. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 353-356, καὶ Χ α τ ζ ἦ - Ζ ω γ ἰ δ ο υ, δ.π., σ. 553.

12. Βλ. Φουρικη, δ.π., σ. 361, ὅπου οἱ τύποι *παρούθια* ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ *Μήλο*, *παρούθια* ἀπὸ τὴν Κρήτην, *παρότες* ἀπὸ τὴν Θῆραν, *αὐτιά* ἀπὸ τὴν Ἠπειρον. Στὴ Ρητίνην γιὰ τὸ ἴδιον ἐξάρτημα ἔχουμε τὸν τύπον *ξ'λόγχα*.

ρουβός, ρουβά:

Στὸ Λιτόχωρο τὸ ρουβός εἶναι ἐπίθετο καὶ σημαίνει: ὄχι εὐθύς, ὑπουλος, πονηρός. Τὸ ρουβά εἶναι ἐπίρρημα καὶ σημαίνει: πλάγια, λοξά, πονηρά «κοιτάει ρουβά»¹.

Ἡ λέξη πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ ἀρχαῖο ἐπίθετο ραιβός: καμπύλος, ἐπικαμπής, κυρτός, κυφός, λοξός, σκολιός², κι ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς φωνητικὴ διαδικασία γιὰ νὰ φτάσει στὴ μορφή τοῦ Λιτοχώρου: ραιβός > ριβός³, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *αι*, κανονικὴ στὰ βόρεια ἰδιώματα > ρουβός, μὲ χεῖλωση τοῦ *ι* > ου ἐξαιτίας τοῦ παρακείμενου χεῖλικου⁴.

Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ διαφοροποίηση τοῦ ἐπιθέτου ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ σημασία τοῦ κυρτοῦ, στραβοῦ κ.λ. μετέπεσε σὲ σημασία μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο πβ. καὶ τὰ: *στραβός* = ἀνάποδος στὸ χαρακτήρα, *στριφνός*, *πλάγιος* = σκολιός, δόλιος, ἀπατηλός κ.λ., καθὼς καὶ τὰ ἀντίθετα *ἴσιος*, *εὐθύς* κ.λ. ποῦ πήραν κι αὐτὰ σημασίες μὲ ἠθικὸ περιεχόμενο. Τὸ ἐπίρρημα *ρουβά*: πλάγια, λοξά, πονηρά, ἀποτελεῖ τὸν κρῖκο ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἔννοιες τοῦ ἐπιθέτου.

σαλίμβα, ἦ:

Στὴ Ρητίνη ἡ λέξη σημαίνει τὴν καταρροή, τὸ συνάχι «κρούουσα κι μ' ἐπᾶσιν σαλίμβα»⁵.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ λατινικὸ *saliva-ae* ποῦ σημαίνει: σάλιο καὶ μεταφορικὰ ὄρεξη, χυμός, γεύση⁶. Τὴ λέξη *σαλίβα* ὁ Du Cange στὸ λεξικὸ τοῦ τὴν καταχωρεῖ ὡς ἐρμήνευμα στὸ λῆμμα *σάλος*, *ὄ*, μὲ τὴ σημασία τοῦ σάλιου⁷, ἐνὼ στὸ λῆμμα *σαλίβα*, *ἦ*, δίνει τὴ σημασία τοῦ τσεκουριοῦ σὰν ὄπλου μὲ φράσεις ὅπως: «μαρτζουμάβουλον, ἦ νῦν σαλίβα» κ.λ.⁸. Ἐπί-

1. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

2. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *ραιβός*. Ἐπίσης στοῦ Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ ἴδιο λῆμμα.

3. Βλ. Andriotis, ὁ.π., στὸ λῆμμα *ραιβός*, ὅπου ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος *εμβός* ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Βλ. ἀκόμη Β. Φάβη, Ἐκθεσις τῶν διαγωνισμῶν τῆς Γλωσσικῆς Ἐταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΒ' (Ἀθῆναι 1930) 239, ὅπου ὑπάρχει ὁ τύπος *ριβονκοιμμένους* ἀπὸ τὴν Παρνασσίδα.

4. Βλ. Χ. Συμεωνίδη, Χεῖλωση στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνικὴ, «Βυζαντινὰ» 4 (Θεσσαλονίκη 1972) 234 κ.έ.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

6. Βλ. Ε. Τσακάλωτου, Λατινοελληνικὸν Λεξικόν, στὴν ἴδια λέξη.

7. Βλ. Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958 στὸ λῆμμα *σάλος*.

8. Βλ. Du Cange, ὁ.π., στὸ λῆμμα *σαλίβα*.

σης ταυτίζει σημασιολογικά τὴ *σαλίβα* μὲ τὸ *σειρομάστη* «φέρει... σειρομάστην, ὄν κοινῶς καλοῦσι σαλίβαν»¹.

Παρ' ὄλη τὴ φωνητικὴ τους ταύτιση δὲ φαίνεται πιθανὸ οἱ λέξεις *σαλίβα*=σάλιο καὶ *σαλίβα*=τσεκούρι κ.λ. νὰ ἔχουν τὴν ἴδια ἐτυμολογικὴ προέλευση².

Γιὰ τὴ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης *σαλίβα*>*σαλίμβα*, τὴν ἀνάπτυξη δηλ. τοῦ ἔρρινου μ πρὶν ἀπὸ τὸ β, μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴν ἠχηροποίηση τοῦ β>β, δὲν ὑπάρχει πρόβλημα, ἐπειδὴ ἔχουμε ἀφθονα παραδείγματα μὲ παρόμοιες τροπὲς ἀπ' ὄλο τὸν ἑλληνικὸ χῶρο³.

σειραδώνου:

Τὸ ρῆμα στὰ χωριά Ρητίνη καὶ Ἐλατοχώρι Πιερίας σημαίνει: στριφῶνω ἓνα ρούχο, ράβω τὸν ποδόγυρο ἑνὸς φορέματος κ.λ. «δὲν τὸν *σειράδουσι* καλὰ τὸν *φουστάνι* σ'». Ἡ μετοχὴ *σειραδουμένους*=στριφωμένος, ραμμένος· «τὰ *φουρέματα* *σειραδουμένα* μὴ ἀ *χαρά*». Τὸ μεταρρηματικὸ *σειράδουμα*=στρίφωμα, ράψιμο⁴.

Τὸ ρῆμα ἀνάγεται στὸ μεσαιωνικὸ οὐσιαστικὸ *σειράδιον*, τὸ, ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο *σειρά*, ἢ, ποῦ σημαίνει: μικρὸ σχοινί, μικρὴ ταινία, σιρίτι, κορδόνι κ.λ.⁵ Τὸ ρῆμα συναντιέται καὶ στὴν Κρήτη μὲ τὴ μορφή *σειραδιάζω* καὶ σημαίνει: βάζω στὴ σειρά⁶.

σ'λάρα, ἢ, *ξασ'λάροντους*:

Ἡ λέξις *σ'λάρα* στὴ Ρητίνη σημαίνει: τάξι, συγύρισμα «δὲν *ἔχ'ν* διπ *σ'λάρα* μέσ' στοῦ *σπίτ'*», ἐνῶ τὸ ἐπίθετο *ξασ'λάροντους* σημαίνει τὸν ἀτακτοποίητο, τὸν ἀσουλούπωτο «*σιρ'ανάει* *ξασ'λάροντους*»⁷.

Ἡ πρώτη λέξις εἶναι μεταρρηματικὸ τοῦ ρήματος **συναλαρῶ*, σύνθετο τοῦ *ιλαρῶ*, ποῦ, ἐκίξις ἀπὸ τὴ Ρητίνη, τὸ συναντοῦμε σ' ἀρκετὲς ἄλλες περιο-

1. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σειρομάστης*.

2. Βλ. Σ τ. Δ ρ α γ ο ὄ μ η, Χρονικὸ τοῦ Μορέως λέξεις, «Ἀθηνῶν ΚΔ' (Ἀθῆναι 1912) 367, ὅπου ὁ συγγραφέας μ' ἐπιφυλακτικότητά δίνει στὴ λέξι *σαλίβα*, ποῦ συναντιέται στὸ Χρονικὸ τοῦ Μορέως (στ. 1156, *σαλίβες* εἶχαν τούρκικες), τὴ σημασία τοῦ *σαλίβα*=βράκα.

3. Βλ. Κ ο υ κ ο υ λ έ, Περὶ ἀναπτύξεως ἔρρινου ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ, δ.π., σ. 87-92, ὅπου τά: *ἀθούμαλη*(*ἀθόβολη*), *γρίμπος*(*γρίβος*), *ζαμπάρνι*(*ζαβάρνι*), *ζαμπόγερος*(*ζαβόγερος*) κ.λ.

4. Ἡ λέξις καὶ οἱ ἰδιωματικὲς φράσεις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

5. Βλ. A n d r i o t i s, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *σειράδιον*.

6. Βλ. Γ. Π α γ κ ἄ λ ο υ, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1960, τ. 3ος, στὸ λῆμμα *σειραδιάζω*.

7. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

χές του έλληνισμού¹. Το ξασ'λάροντους είναι το στερητικό επίθετο που αντιστοιχεί στην αντίθετη έννοια της μετοχής σ'λαρομένους.

*σωνδάριξ*²:

Το ρήμα στο Έλατοχώρι Πιερίας το συναντούμε σαν τριτοπρόσωπο και σημαίνει: τυχαίνει, ταιριάζει, συμπίπτει, βολεύει: *αδὲ σωνδάρισι νὰ συναντηθῶμι σήμερον*³.

Το β' συνθετικό του ρήματος θά πρέπει νά συνδεθεί με το μεσαιωνικό ούσιαστικό *ταρός*, *ο*, που σημαίνει: καιρός, χρόνος, άνεμος⁴.

Και σήμερα ή λέξη *ταρός* άπαντά σε διάφορα μέρη τής Έλλάδας, κι άκόμα και στην Καππαδοκία, με τις ίδιες σημασίες που είχε και στο μεσαιώνα⁵. Επίσης άπό την ίδια αυτή λέξη έχουμε σ' άρκετά μέρη, μέσα κι έξω άπό τον έλλαδικό χώρο, μιá άρκετά πλούσια παραγωγή σε λέξεις άπλές και σύνθετες⁶. Σ' αυτές μπορούμε επίσης νά προσθέσουμε, εκτός άπό το *σωνδάριξ*⁷, πιθανόν και το *σιουδέρον* άπό τον Πολύγυρο τής Χαλκιδικής, που κι αυτό σημαίνει περίπου το ίδιο: πετυχαίνω, και σαν άπρόσωπο: τυχαίνει, συμβαίνει: *ανά σιουδάριξ νά τον βρείς νά κ'μάτω, αδὲ σιουδάριξ νά τον βρω στού μαγαζίν*⁸. Η παρουσία των ρημάτων αυτών στο Έλατοχώρι και Πολύγυρο πλουτίζει περισσότερο την παραγωγή τής λέξης και παράλληλα διευρύνει τά γεωγραφικά της όρια μέχρι και τή Μακεδονία⁹.

Άπό τούς παράγωγους ρηματικούς τύπους, άπλούς και σύνθετους, έ-

1. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στα λήμματα *ίλαρῶ* και **σνιλαρῶ*.

2. Άπό προσωπική συλλογή.

3. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στο λήμμα *ταρός*. Για την έτυμολογία του ούσιαστικού *ταρός*, άπό έλληνικής πλευράς, βλ. τις έξής δύο βασικές έργασίες: 1) του Ν. Άνδριώτη, Έτυμολογικά, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 2 (Άθήναι 1940) 149-151, όπου το συνδέει με τή γλώσσα του Ήσυχίου *ταρόν*, και 2) του Β. Φάβη, Κριτικά και παλαιολογικά εις τον Ήσύχιον, «Λεξικογραφικόν Δελτίον» 5 (Άθήναι 1950) 106-114, όπου ό συγγραφέας συμπερίελαβε και νεότερο ύλικό δίνοντας μιá πλούσια παραγωγή τής λέξης με άρκετά σύνθετα, όπως *γλυκοταριά*, *μονόταρος*, *μονοτάρι*, *άπανωταρέα*, *κασνοταριά*, *μονοταρικά*, *μονοταρικός* κ.λ., καθώς και τά ρήματα *ταρεί*, *ταρέουν*, *ταρίζω*, *ταρίζομαι*, και τά παράγει όλα άπό το επίθετο *άπανωτάρις* (*άπανωτός*, άπ' όπου το άφηρημένο ούσιαστικό *άπανωταρία*. Άπ' αυτά τά δύο, λέει, άποσπάστηκε ή κατάληξη *-τάρις*, *-ταρία* και *-τάρι* και σχηματίστηκαν έπειτα τά *έξωτάρις*, *καλοταρία*, *κασοταρία*, *άπρωταρέα*, *κασνοταριά*, *ταρίζω*, *ταρένω* κ.λ. Άπό τά σύνθετα *καλοταρία* και *κασοταρία* προήλθε το ούσιαστικό *ταρός* με τή σημασία του καιρός, κατά το σχήμα *καλοκαιρία-κασοκαιρία-καιρός*.

4. Βλ. Άνδριώτη, ό.π., σ. 150. Επίσης Φάβη, ό.π., σ. 107.

5. Βλ. Φάβη, ό.π., σ. 107. Επίσης Andriotis, Lexicon der Archaismen, στο λήμμα *ταρός*.

6. Βλ. Τάσιο υ, Γλωσσάριο του Πολύγυρου, ό.π, στο λήμμα *σιουδέρον*.

7. Βλ. Φάβη, ό.π., σ. 112, σημ. 3, όπου ό συγγραφέας εκφράζει την έπίδια ότι θά θησαυρισθεί ή λέξη κι άπό άλλες περιοχές.

κεῖνος πού ταυτίζεται ἀπόλυτα σημασιολογικά μὲ τοὺς δικούς μας μακεδονικούς τύπους εἶναι τὸ ἀπρόσωπο *ταρεῖ* ἀπὸ τὶς Κονίστρες τῆς Εὐβοίας πού ἐπίσης σημαίνει: βολεῦει, ταιριάζει: «*δὲ μού ταρεῖ νὰ πιδάσου*»¹.

Ὁ ἐνεστώτας *σιονδέρον* τῆς Χαλκιδικῆς ἴσως προήλθε ἀπὸ κάποια ἀναλογία. Μπορεῖ δηλ. νὰ προήλθε ἀπὸ ἓνα ἀρχικό ρῆμα *θουντάρω* *θουντάρον* κατὰ τὰ ρήματα σὲ *-άρω*, ἰταλικῆς προέλευσης (*φρακάρω*, *τσοντάρω* κ.λ.), κὶ ἐπειτα νὰ ἀκολουθήσε τὶς διπλοτυπίες μερικῶν παρόμοιων ρημάτων σὲ *-άρω*², ὅπως: *φρακάρω* καὶ *φρακέρνω*, *τσοντάρω* καὶ *τσοντέρνω*³, *φουμάρον* καὶ *φουμέρον*, *φουντάρον* καὶ *φουντέρνω*, *βουσκάρον* καὶ *βουσκέρνω*, *σαλπάρω* καὶ *σαλπέρνω*, *κουρνάρω* καὶ *κουρνέρνω* κ.λ.⁴.

τζάλαβους:

Στὴ Ρητίνη τὸ ἐπίθετο σημαίνει τὸν ἀδέξιο, τὸν τσαπατσούλη, τὸ λο-ντροκομμένο, τὸν ἄτακτο⁵.

Ἡ λέξις πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ διαλεκτικὸ *ἀντάλλαβους* πού σημαίνει: αὐτὸς πού ἔχει ὀποιοδήποτε σωματικὸ ἐλάττωμα, ὁ ἀνισόρροπος, ὁ δύστροπος, ὁ πεισματάρης, ὁ ἀπρόσεκτος, ὁ ἄτακτος⁶.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξεως εἶναι: *ἀντάλ(λ)αβους* > **ντάλ(λ)αβους*, μὲ ἀφαίρεση τοῦ ἀρχικοῦ *α* > *τζάλ(λ)αβους*, μὲ τροπὴ τοῦ *ντ* > *τζ*⁷.

τσ'μέλα, *ή*:

Στὸ Ἐλατοχώρι ἡ λέξις σημαίνει τὸ λίπος, τὸ πάχος, καὶ μεταφορικὰ

1. Βλ. Φάβη, ὁ.π., σ. 111.

2. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 535, § 1607.

3. Βλ. Γ. Κουρμούλη, Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1967, στίς ρηματικὲς καταλήξεις *-έρνω* καὶ *-άρω*.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ στὴ Σκιώνη Χαλκιδικῆς.

5. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

6. Βλ. «Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας ἑλληνικῆς», τ. 2ος, στὸ λῆμμα **ἀντάλλαγος*, ὅπου δίνονται οἱ διαφορὲς φωνητικὲς μορφὲς τοῦ ἐπιθέτου: δηλ. *ἀντάλλαβους-ἀδάλλαβους-ἀλλάνταβος-ἀλλάνταβους-ἀναπάνταλλος-ἀλαπάνταλλος-ἴανταβους-ἴανταβός*. Στούς τύπους αὐτοὺς μποροῦμε νὰ προσθέσουμε καὶ τὸ *βάνταλος* πού ὁ Χρ. Τζιτζιλῆς τὸ ἀνάγει ἐπίσης στὸ διαλεκτικὸ *ἴανταβους* (Χρ. Τζιτζιλῆς, Ἀνάλεκτα ἐτυμολογικά, «Ἑλληνικά», 34, Θεσσαλονίκη 1982-1983, 106). Γιά τὴν ἐτυμολογία τοῦ *ἀντάλλαβος* βλ. καὶ Β. Φάβη, Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» Γ' (Ἀθῆναι 1939) 127-128. Βλ. ἐπίσης Ι. Καλλέρη, Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικά, «Λεξικογραφικὸν Δελτίον» 8 (Ἀθῆναι 1958) 49 κ.ε.

7. Γιά τὸ ὄχι πολὺ συνηθισμένο φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ *ντ* > *τζ* βλ. Φ. Κουκουλέ, Ἑτυμολογικά, «Ἀθῆνᾶ» ΛΕ' (Ἀθῆναι 1923) 198-202, ὅπου παραθέτει τὰ: *ἀντανεμίζω* > *ἀντζνεμίζω*, *ἀντζάνεμα*, *κρεμαντζαλὰς* κ.λ. Βλ. ἐπίσης στὸ Ἱστορικὸ Λεξικὸ τὸ *ἀνταφλος* > *ἄντζαφλος*.

τῆ σωματικῆ δύναμη: δὲν ἔχ' ἀλπ τσ'μέλα ἀπὸ τοῦ κορυίτθ¹.

Ἡ λέξις θὰ πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὸ μεσαιωνικὸ *simila*, ἢ, ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ λατινικὸ *simila*, πού σημαίνει: σεμίδαλις, μᾶζα, γρούτα, πανάδα².

Ἡ τροπὴ τῆς μεσαιωνικῆς λέξεως *simila* στὴ διαλεκτικῆ μακεδονικῆ τσ'μέλα ἐγινε μὲ τὴν ἐξῆς φωνητικῆ διαδικασίᾳ: *simila* > **similéla*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς κατάληξης -έλα⁴ > **τσιμιλέλα*, μὲ τροπὴ τοῦ ἀρχικοῦ σ > τσ⁵ > *τσ'μ'λέλα, μὲ ἀποβολὴ τῶν ἄτωνων ι > τσ'μέλα, μὲ ἀνομοιωτικῆ ἀποβολὴ τοῦ πρώτου λ⁶.

Ἡ σημασιολογικὴ μετάπτωσις τῆς λέξεως ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασίας στὴν ἔννοια τοῦ λίπους δὲν παρουσιάζει δυσκολία, ἐπειδὴ οἱ ἔννοιες εἶναι ἀρκετὰ συγγενικὲς μεταξύ τους. Παρόμοια σημασιολογικῆ διαφοροποίησις ἐξᾶλλου ἔχουμε καὶ στὸ ποντιακὸ *τζιμίδιν*, τό, προερχόμενο ἀπὸ τὸ μεταγενέστερο λατινικὸ *cimédia*: ἡ μᾶζα τοῦ ἐγκεφάλου πού, ἐκτός ὅπὸ τὴν ἀρχικὴ αὐτῆ ἔννοια, ἔχει ἀκόμα καὶ τὶς ἐξῆς ἄλλες: «ἡ ὑπολειπομένη μᾶζα τῶν καρδιῶν μετὰ τὴν ἐκπίεσιν τοῦ ἐλαίου, πολτὸς ἀπὸ πίτυρα ὡς τροφή ἀγγελᾶδος, χόρτα στραγγισμένα μετὰ τὸ βράσιμον καὶ ἀρτυσμένα μὲ βούτυρον»⁷. Ἀνάλογη σημασιολογικῆ διαφοροποίησις ἔχουμε ἀκόμα καὶ στὸ μεσαιωνικὸ *σημηδία* πού ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔννοια τοῦ ἐγκέφαλου κατέληξε νὰ σημαίνει καὶ τὸ σιμιγδάλι, τὴ γρούτα κ.λ.⁸.

φκάθ³, τό:

Στὴ Μηλιά ἡ λέξις σημαίνει τὸ σφαγμένο ζῶο πού τοῦ ἔχουν ἀφαιρεθεῖ τὰ ἐντόσθια καὶ τὸ κεφάλι.

1. Ἡ λέξις ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

2. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

3. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*. Βλ. ἐπίσης P. Chantaine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Paris 1974, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*. Ἐπίσης στοῦ H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1973, στὸ λῆμμα *σεμίδαλις*.

4. Βλ. Φιλήντα, Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, σ. 467, § 1398, ὅπου παραθετεῖ τὰ γνωστὰ *κασέλα* (κάσα), *γονέλα* (γούνα), *πορτέλα* (πόρτα) κ.λ.

5. Βλ. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, σ. 380, ὅπου μὲ τροπὴ σ ἢ σσ > τσ ἔχουμε τὰ γνωστὰ *κόσσυφος* > *κότσινοφας*, *σολίζω* > *τσολίζω* κ.λ. Βλ. ἀκόμα Β. Φάβη, Ἐκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἐταιρείας, «Ἀθηνᾶ» ΜΕ' (Ἀθῆναι 1934) 361-362 καὶ 366.

6. Βλ. Φιλήντα, δ.π., σ. 88, ὅπου τὰ (ὲ) *δρολαιλάπι* > *δρολάπι*, *καμηλολάτης* > *καμηλάτης* κ.λ.

7. Βλ. Παπαδοπούλου, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ποντικῆς διαλέκτου, στὸ λῆμμα *τζιμίδιν*.

8. Βλ. Du Cange, δ.π., στὸ λῆμμα *σημηδία*.

Ἡ λέξη πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὴ λέξη *κουφάρι* (<**κουφάριον* <μυν. *κοῦφον* καὶ *κοῦφος* (=σῶμα)¹.

Ἡ φωνητικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης δὲν παρουσιάζει δυσκολία. Ἔχουμε δηλ. **κουφάριον* <*κουφάρι(ν)*> **κ'φάρ'*, μὲ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου* καὶ τοῦ τελικοῦ ἄτονου *ι* <*φκάρ'*>, μὲ ἀντιμετάθεση τοῦ *κ-φ* >*φ-κ*.

φλαψά, χλαψά, ἦ:

Στὴ Ρητινὴ καὶ Μηλιά ἡ λέξη σημαίνει τὴ νοπὴ ρόκα καλαμποκιοῦ ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμη ὀριμάσει, δὲν ἔχει δέσει, κι εἶναι κατάλληλη γιὰ ψήσιμο².

Ἡ λέξη μπορεῖ ν' ἀναχθεῖ στὸ ἀρχαῖο ρῆμα *θάλπω* ποῦ σημαίνει: ζεσταίνω, καίω κ.λ.³, καὶ πρέπει νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἄοριστο *ἔθαλαρα* <**θαλ-ψιά*, κατὰ τὸ σχῆμα *ἔχαπα-χαψιά, ἔκοπα-κοψιά, ἔκλεπα-κλεψιά, ἔκατσα-κατσία* κ.λ.> **θλαψιά*, μὲ μετάθεση τοῦ *λ* <**φλαψιά*> *φλαψά*, μὲ τροπὴ τοῦ *θλ* > *φλ* (πβ. *θλαστός* > *φλασκάδης, θλίβω* > *φλίω* κ.λ.)⁴.

Παράγωγα τοῦ ρήματος *θάλπω* εἶναι ἐπίσης τὰ διαλεκτικὰ ἀπὸ τὴν Ἠπειρο: *θλαφτῆ* = ζεστῆ, θερμῆ· «κουλούρα θλαφτῆ», *φλαφτῆ* (Κουκλιοὶ Πωγ.)⁵ καὶ *θλαφτό*: «θλαφτό ψωμί, θλαφτὴ κουλούρα = τεμάχιον ζύμης ἄρτου, ὅπερ μεταποιοῦντες εἰς κολλύραν ψήνουσιν ἐντὸς φούρνου, ἐκ τοῦ θάλπω, θλαπτός, διότι μόλις ἡ κουλούρα θάλπεται καὶ ἀποσύραται μαλακωτὰ τῆ οὐσῶ»⁶, καὶ πολὺ πιθανὸν καὶ τὰ διαλεκτικὰ ἐπίσης, *θράψις, ἦ* = «πρωῖα ἄνευ δρόσου, ἦτις δὲν εἶναι καλὴ εἰς συλλογὴν βαμβακίου»⁷ καὶ *θραφα(δ)ούρι* = «καυστικὴ ἡμέρα»⁸. Ἐπίσης καὶ τὰ: *θάρφος*, τὸ = «θερμότης καὶ ἡ μεσημβρία» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία⁹, *θάλπη, ἦ* = «πνιγηρὸς καύσων τοῦ θέρου, κυρίως ὅταν πνέει ὁ λιψ ἢ ὁ δυτικόντιος ἄνεμος»¹⁰, *θραφανῶ* καὶ *θραφανιώτης* κ.λ.¹¹.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξη τῆς λέξης

1. Βλ. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, Ἔτυμολογικὸ Λεξικόν, στὸ λῆμμα *κουφάρι* (βλ. ἐπίσης Α. Κ ο - ρ α ἦ, Ἄτακτα, 2, σ. 354).

2. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογὴ.

3. Βλ. Liddell-Scott-Jones, A Greek-English Lexicon, στὸ λῆμμα *θάλπω*.

4. Βλ. Andriotis, Lexicon der Archaismen, στὸ λῆμμα *θλαστός* καὶ *θλίβω*.

5. Βλ. Μ π ὄ γ κ α, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου, Α', στὸ λῆμμα *θλαφτῆ*.

6. Βλ. Μ π ὄ γ κ α, δ.π., στὸ λῆμμα *θλαφτό*.

7. Βλ. Ν. Α. Δ ε κ α β ἄ λ λ α, Θάλπω καὶ παράγωγα ἐν τῇ νέᾳ ἐλληνικῇ, «Ἀθηνᾶ» ΚΣΤ' (Ἀθῆναι 1914), Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον, σ. 89-90.

8. Βλ. Δ ε κ α β ἄ λ λ α, δ.π. σ. 87 καὶ 90, καὶ Σ τ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, Γλωσσικαὶ ἐκλογαὶ, «Λεξικογραφικὸν Ἄρχειον» Ε' (Ἀθῆναι 1918) 100.

9. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 100.

10. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 100.

11. Βλ. Ξ α ν θ ο υ δ ῖ δ ο υ, δ.π., σ. 101.

μᾶς βοηθοῦν ἐπίσης καὶ τὰ συνώνυμα διαλεκτικά *καντός*, *δ*=«ἄρτος φρυκτός ἐπανθρακίτης» ἀπὸ τὴν Αἶνο¹ καὶ *ζεστασιά*, *ή*=«ἄρτος προχείρων κατασκευαζόμενος· ἀλέθουσι διὰ χειρομύλου τὸν σίτον, ζυμώνουσι καὶ ὀπῶσιν ἢ μᾶλλον θερμαίνουσι τὴν ζύμην ἐν τῷ πυρὶ» ἀπὸ τὴν Ἰκαρία². Ὅπως δηλ. ἡ λέξις *ζεστασιά* πῆρε τὴν εἰδικὴ σημασίαν τοῦ ψωμοῦ ποῦ ψήνεται γρήγορα στὰ κάρβουνα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ *φλαψά* πῆρε τὴν σημασίαν τῆς τρυφερῆς ρόκας τοῦ καλαμποκιοῦ ποῦ ψήνεται γρήγορα καὶ εὐκόλα.

Στὸ Βελβεντὸ ἡ λέξις μὲ τὸν τύπο *χλαψά* σημαίνει τὸ ψωμὶ ποῦ ἐσωτερικὰ εἶναι ὠμὸ καὶ μαλακό· «*τοὺ ψομί εἶνι ἀπὶ χλαψά*»³. Ἐδῶ νομίζω ὅτι ἔχουμε σημασιολογικὴ μεταφορὰ τῆς ἄλλης ιδιότητος τοῦ νωποῦ καλαμποκιοῦ, δηλ. τῆς μαλακῆς καὶ νωπῆς του σύστασης.

χαμουλούροδο, *τό*:

Στὸν Κολινδρὸ ἡ λέξις σημαίνει τὸ χαμομήλι⁴. Ὁ πλήρης τύπος ἀπ' τὸν ὁποῖο προέρχεται ἡ λέξις εἶναι τὸ *χαμουλόλουδο* > **χαμουλόλ'δου*, μὲ στένωση τοῦ ἄτονου *ο*>*ου* καὶ ἀποβολὴ τοῦ ἄτονου *ου* > *χαμουλόροδο*, μὲ τροπὴ τοῦ δευτέρου *λ*>*ρ* ἀπὸ ἀνομοίωση πρὸς τὸ *λ*.

Στὴν ἀναγωγή τῆς λέξεως στὸ *χαμουλόλουδο* μᾶς βοηθᾶει καὶ τῆς Βέροιας ὁ πλήρης τύπος *χαμουλόλουδα*, *τά*=τὸ χαμομήλι⁵.

¹Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΕΓΑΝΘΙΑ ΔΟΥΓΑ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

1. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 90.

2. Βλ. Δεκαβάλλα, δ.π., σ. 99.

3. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

4. Ἀπὸ προσωπικὴ συλλογή.

5. Βλ. Σβαρνόπουλου, Γλωσσάριο τῆς Βέροιας (Βαρταλαμίδα), στὸ λῆμμα *χαμουλόλουδα*, *τά*.

SUMMARY

Evanthia Douga-Papadopoulou, Etymology of some dialect-words from the region of Pieria.

The author deals with the etymology of some dialect-words, which she has collected in August 1981 from some villages of the region of Pieria, during an expedition in those villages for collecting dialect material. The words, which the author deals with, are the following: βαλάρ' < βάλαις, bouboutίζου < υποποτίζω, δγάρ' γους < διάγυρος, καλόψουμου < *καλοψόψωμο, καματιριά < καυματήρος, καρλά < κλαριά, κατ'λήθρα < *κατουρήθρα or κατρουλήθρα, κουκουσλείθρα < κωλοσειθρα, κουλουθρινίτσα < κωλόρνιθος, π'ριακόβου < *περιρυακοκόβω, προυνγιδ' < ύπουργός, ρουβός-ρουβά < ραιβός, σαλίμπα < λατ. salina, σειραδώνου < σειράδιον, σ'λάρα < *συνιλαρῶ, σουνδαρίζ' < ταρός, τζάλαβους < άντάλλαβους, τσ'μέλα < σιμίλα, φκάρ' < *κουφάριον, φλαψά < *θαλψιά θάλπω and γαμουλούρδου < χαμολούλουδο.